

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

ОТРИМАНО:

11 Березня 2026

ПРИЙНЯТО:

29 Квітня 2026

ВИПУСК:

31 Травня 2026

© ⓘ CC BY 4.0

УДК 321.01:351:330.8

DOI 10.26661/2522-1566/2026-2/36-11

ДЕРЖАВА ЯК СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕВОЛЮЦІЯ, ПОХОДЖЕННЯ І ПАРАДОКС ПОДВІЙНОЇ ПРИРОДИ ВЛАДИ

Клочко В.М.*

к.е.н., доцент

доцент кафедри управління, бізнес-адміністрування

та інформаційних технологій

Харківський університет

м. Харків, Україна

ORCID 0000-0003-4100-1838

* Email автора для листування: vitaliyklochko26@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу держави як складної системи управління, що має двоїсту природу. Держава розглядається не лише як механізм забезпечення громадського порядку, безпеки та координації колективних дій, а й як джерело інституційних дисфункцій, що виникають унаслідок концентрації влади, ресурсів та механізмів примусу. Актуальність дослідження зумовлена сучасними процесами трансформації політичних та соціально-економічних систем, у рамках яких державні інститути одночасно виконують стабілізуючу функцію та відтворюють нові форми ризиків, включаючи корупцію, олігархізацію, бюрократизацію, зниження ефективності контролю та кризи підзвітності.

Мета дослідження полягає в теоретичному та емпіричному обґрунтуванні двоїстої природи держави на основі синтезу політичної філософії, теорії суспільного договору, інституційної економіки та сучасних концепцій політичного порядку. У роботі використовується міждисциплінарний підхід, що об'єднує методи політичної економії, історичної соціології, інституційного аналізу та порівняльної політології. У межах дослідження держава розглядається як результат тривалої інституційної еволюції – від механізмів силового контролю та вилучення ренти до складніших форм управління, заснованих на правових обмеженнях, інститутах легітимності та системах суспільної координації.

У статті проводиться критичний аналіз концепції «війни всіх проти всіх». Обґрунтовується, що уявлення про природний стан суспільства як про стан тотального хаосу має переважно теоретико-нормативний характер і не повною мірою підтверджується історичними та антропологічними даними. Показано, що ранні людські спільноти були здатні підтримувати соціальний порядок за допомогою звичаїв, релігійних норм, взаємної кооперації та горизонтальних зв'язків без існування централізованої державної влади.

Емпірична частина дослідження базується на аналізі історичних прикладів формування державності, а також особливостей розвитку сучасної України в період 1991–2021 рр. Виявлено, що незалежно від історичного та культурного контексту розвиток держави відбувається за схожим сценарієм: від прямого насильства та неформального контролю до інституціоналізованих механізмів управління, оподаткування та регулювання.

Аналіз українського досвіду показав, що держава одночасно виступає джерелом та інструментом вирішення таких проблем, як: корупція; олігархізація; залежність судової системи; бюрократизація; надмірна централізація. При цьому реформи, спрямовані на підвищення ефективності управління, найчастіше забезпечують лише часткове покращення ситуації, не усуваючи системні суперечності повністю.

Наукова новизна дослідження полягає у формуванні інтегративної моделі держави як динамічної системи, що функціонує в умовах постійного балансування між порядком і свободою. Обґрунтовано положення про те, що розвиток держави є нелінійним процесом, за якого кожне інституційне рішення одночасно знижує одні ризики та створює інші. Введено поняття «часткової рівноваги», яке характеризує стан, за якого державна система здатна стримувати та трансформувати внутрішні суперечності, але не усувати їх остаточно.

Практичне значення дослідження пов'язане з можливістю застосування отриманих результатів для вдосконалення державної політики, підвищення ефективності реформ, зміцнення механізмів підзвітності, оптимізації бюрократичних процедур та розвитку сталих інститутів управління. Результати роботи можуть бути використані в подальших дослідженнях у галузі політичної теорії, інституційної економіки, державного управління та аналізу трансформації сучасних держав.

Ключові слова: держава, інституційна еволюція, державне управління, політична економіка, інститути, реформи, подвійна природа влади.

JEL класифікатор: B52, D73, H11, P16.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах трансформації політичних та соціально-економічних систем особливої актуальності набуває проблема розуміння природи держави як інституту управління, що поєднує в собі суперечливі функції. З одного боку, держава сприймається як ключовий механізм забезпечення громадського порядку, безпеки та координації колективних дій. З іншого боку, саме концентрація влади та ресурсів у рамках державних структур нерідко стає джерелом системних дисфункцій, таких як корупція, олігархія, надмірна бюрократизація та зниження ефективності інститутів контролю. Таким чином, виникає фундаментальна наукова проблема: як держава, покликана мінімізувати витрати анархії, одночасно відтворює ризики, з якими вона спочатку повинна боротися.

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі теорії держави, інституційної економіки та політичної філософії, питання про механізми відтворення цієї подвійності залишається недостатньо розробленим. Класичні концепції, включаючи теорії суспільного договору, переважно акцентують увагу на легітимації влади та необхідності держави, тоді як альтернативні підходи, зокрема інституційна теорія, розкривають економічну та організаційну природу влади, але не повною мірою пояснюють стійкість внутрішніх протиріч державного управління. В результаті зберігається розрив між нормативними моделями держави та практиками її функціонування, що емпірично спостерігаються.

Актуальність поставленої проблеми посилюється в контексті сучасних держав, що перебувають у стані інституційної трансформації, зокрема України, де процеси реформування супроводжуються одночасним зниженням одних дисфункцій та появою нових. Це вказує на необхідність комплексного аналізу держави як динамічної системи, здатної до адаптації, але не повного усунення внутрішніх протиріч.

Зв'язок цієї проблеми з важливими науковими та практичними завданнями полягає в тому, що її вирішення дозволяє поглибити розуміння закономірностей інституційної еволюції держави, визначити межі ефективності реформ та виявити механізми підвищення якості державного управління. З практичної точки зору результати дослідження можуть бути

використані при розробці та реалізації державної політики, спрямованої на зниження рівня корупції, оптимізацію бюрократичних процедур, удосконалення системи громадського управління та зміцнення інститутів підзвітності. Тим самим дослідження відповідає сучасним науковим вимогам міждисциплінарного аналізу та соціального запиту на підвищення ефективності та стійкості державних інститутів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні дослідження держави, управління та інституційної еволюції формуються на перетині політичної економії, інституційної теорії, історичної соціології та порівняльної політології. В останні роки спостерігається значне розширення міждисциплінарних підходів, спрямованих на пояснення природи держави, механізмів її виникнення та подвійної ролі у суспільному розвитку.

Одним із ключових напрямів є неоінституційна політична економія, в рамках якої держава розглядається як механізм управління насильством та розподілом ресурсів. Цей підхід багато в чому спирається на ідеї М. Olson, розвинені в його «*Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*» [7], де запропонована модель «стаціонарного бандита». Відповідно до цієї концепції, держава виникає як результат раціоналізації насильства та прагнення до довгострокового вилучення ресурсів, що стимулює формування базових інститутів порядку.

Подальший розвиток цього підходу представлено у роботах D. North, J. Wallis, V. Weingast, які у монографії «*Violence and Social Orders*» [4] запропонували концепцію «обмеженого доступу», що пояснює стійкість політичних систем через контроль над насильством та обмеження конкуренції. У свою чергу, D. Acemoglu, J. Robinson у роботі «*Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*» [1] акцентують увагу на відмінності між екстрактивними та інклюзивними інститутами, пов'язуючи довгостроковий розвиток держав з якістю інституційного середовища.

Значний внесок у розвиток історико-порівняльного аналізу державності зробили дослідження С. Tilly «*Coercion, Capital, and European States*» [8], де обґрунтовується теза про те, що війни та необхідність мобілізації ресурсів відіграли ключову роль у формуванні сучасних держав.

Сучасні дослідження Nuță A.-C., Nuță F.-M. [5] продовжують розвивати цю лінію, акцентуючи увагу до ролі фіскальних інститутів, демографічних чинників та соціальних структур.

Паралельно розвивається напрямок, пов'язаний із аналізом походження політичного порядку. Зокрема, F. Fukuyama у роботі «*The Origins of Political Order*» [2] розглядає державу як результат складної взаємодії між військовою організацією, правом та механізмами підзвітності. Його дослідження наголошують, що стійкість держави визначається не лише здатністю до контролю, а й рівнем інституційної легітимності.

Окремим напрямком є дослідження управління (governance studies), в рамках яких держава розглядається як багаторівнева система координації. Сучасні роботи OECD, World Bank [6, 9] акцентують увагу на цифровізації управління, участі громадян та інституційної адаптивності в умовах криз. Особливу увагу приділяється трансформації громадського управління під впливом глобальних викликів, включаючи війни, економічні кризи та технологічні зміни.

Українська наукова школа останніми роками також активно розвиває цю проблематику. Дослідження Інституту економіки та прогнозування НАН України (2022–2024 рр.) присвячені ролі держави в умовах економічної нестабільності та повоєнного відновлення. Зокрема, в колективній монографії «Держава і ринок в економічному розвитку та у повоєнному відновленні» [11] аналізуються інституційні обмеження розвитку, проблеми олігархізації та роль держави у трансформації економічної системи.

Додаткова увага приділяється проблемам інституційних деформацій, корупції та ефективності державного управління за умов перехідної економіки. Держава одночасно виступає джерелом інституційних проблем та механізмом їх вирішення, що відповідає ширшим висновкам міжнародної наукової літератури.

Отже, аналіз сучасних досліджень дозволяє виділити кілька ключових тенденцій. По-перше, відмова від спрощених моделей походження держави на користь комплексних міждисциплінарних пояснень. По-друге, посилюється синтез теорії суспільного договору та інституційної економіки. По-третє, держава дедалі частіше сприймається як частина ширшої системи управління, куди входять недержавні інститути. Нарешті, більшість сучасних досліджень визнають подвійну природу держави, яка одночасно знижує рівень насильства і відтворює нові форми інституційних ризиків.

МЕТОДОЛОГІЯ

Для досягнення поставленої мети передбачається: здійснити синтез ключових положень теорій суспільного договору, інституційної економіки та класичної політичної філософії; виявити закономірності трансформації механізмів влади від примітивних форм вилучення ренти до інституціоналізованих практик управління; проаналізувати історичні та сучасні кейси формування державності; а також провести емпіричну оцінку функціонування держави на прикладі України з погляду відтворення та вирішення інституційних протиріч.

У більш широкому контексті дослідження спрямоване на виявлення меж ефективності державного управління та обґрунтування положення про те, що розвиток держави є нелінійним процесом балансування між забезпеченням порядку та ризиками зловживання владою.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою цього дослідження є теоретичне та емпіричне обґрунтування подвійної природи держави як інституту, що одночасно виступає джерелом та механізмом вирішення соціально-економічних та політичних проблем. В рамках роботи ставиться завдання перевірити гіпотезу про те, що держава, що виникла як форма інституціоналізації насильства (у логіці моделі «стаціонарного бандита»), у процесі історичної еволюції трансформується в систему управління, спрямовану на зниження витрат анархії та забезпечення громадського порядку, проте при цьому відтворює нові форми дисфункцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Центральною завданням цього дослідження є перевірка робочої гіпотези у тому, що держава виникла як механізм силового контролю (у логіці «стаціонарного бандита»), еволюціонує у бік інституціоналізованого порядку, мінімізує витрати анархії, але заодно постійно відтворює ризики. Для обґрунтування цієї гіпотези використовується синтез теорій суспільного договору, інституційної економіки та класичної політичної філософії.

У політико-філософській традиції концепція природного стану, розроблена Т. Hobbes і викладена в трактаті «Leviathan» [3], займає центральне місце в поясненні походження держави. Згідно з цією концепцією, в умовах відсутності верховної влади суспільство неминуче занурюється у стан «війни всіх проти всіх», що характеризується тотальною небезпекою, недовірою та постійною загрозою насильства. В цих умовах, раціональні індивіди, які прагнуть самозбереження, укладають громадський договір, передаючи частину своїх прав суверену в обмін на забезпечення безпеки. Однак при глибшому розгляді цей

постулат виявляє суттєві теоретичні та емпіричні обмеження, що потребують критичного переосмислення.

Насамперед, слід зазначити, що опис Гоббсом природного стану носить абстрактно-логічний, а чи не історико-емпіричний характер. Автор не надає переконливих свідчень існування суспільства, в якому реалізується тотальна та безперервна війна всіх проти всіх. Навпаки, дані історичної науки та соціальної антропології свідчать, що до формування централізованих держав значна частина населення проживала в рамках локальних громад, заснованих на стійких формах кооперації, взаємодопомоги та звичайного права. Так, соціальна організація ранньосередньовічних суспільств, включаючи Київську Русь, демонструє наявність складних механізмів регулювання конфліктів, які не зводилися до хаотичного насильства. Навіть такі форми, як «кровна помста», мали характер інституцій і підкорялися певним нормам, що обмежують ескалацію насильства.

Особливого значення в підтримці соціального порядку грали культурні та релігійні норми, що формували стійкі моральні обмеження. Християнська заповідь «не вбий» виступала не просто етичним ідеалом, а й дієвим регулятором поведінки, укоріненим у повсякденній практиці. Це вказує на те, що соціальна координація та зниження рівня насильства можливі поза межами централізованої державної влади. Отже, модель Гоббса недооцінює роль недержавних інститутів – традицій, звичаїв та релігії – у забезпеченні громадського порядку.

Критичний аналіз також потребує врахування історичного контексту формування теорії Гоббса. Його погляди формувалися в умовах глибокої політичної кризи, пов'язаної з Англійською громадянською війною, коли руйнування інститутів влади супроводжувалося насильством і нестабільністю. У цьому сенсі «природний стан» Гоббса може бути інтерпретовано не як реальність до держави, а як стан розпаду вже існуючої держави. Така інтерпретація дозволяє стверджувати, що описувана ним «війна всіх проти всіх» є наслідком інституційної деградації, а не вихідним станом людського суспільства.

Додатковим аспектом критики є ігнорування відмінностей між типами соціальної організації, зокрема між сільськими та міськими спільнотами. У традиційних сільських громадах низька щільність населення та високий рівень взаємозалежності сприяли формуванню стійких горизонтальних зв'язків та норм солідарності. У той самий час процеси урбанізації, які супроводжуються зростанням щільності населення, анонімністю соціальних взаємодій і посиленням конкуренції, створюють передумови зростання конфліктності. У цьому контексті «війна всіх проти всіх» може розглядатися як характеристика певних стадій соціального розвитку, пов'язаних з дезінтеграцією традиційних зв'язків, а не як універсальний стан людської природи.

Альтернативний теоретичний підхід до розуміння природи соціальності людини представлений у роботі Арістотеля [10], який розглядав людину як «політичну тварину», що спочатку орієнтована на спільне життя. Сучасні міждисциплінарні дослідження, включаючи еволюційну антропологію та поведінкову економіку, підтверджують, що кооперація, альтруїзм та взаємна допомога є фундаментальними характеристиками людських спільнот. Це ставить під сумнів передумову про домінування агресії Гоббса як базового мотиву поведінки.

Таким чином, критичний аналіз постулату про «війну всіх проти всіх» дозволяє зробити висновок про його обмежену здатність пояснення природи держави. Ця концепція є швидше нормативно-теоретичною конструкцією, спрямованою на обґрунтування необхідності сильної централізованої влади, ніж адекватний опис історичної реальності. Емпіричні дані свідчать, що людські суспільства здатні до самоорганізації та підтримання порядку з урахуванням недержавних інститутів. У цьому контексті державу слід розглядати не як єдине джерело порядку, а як одну з форм інституціоналізації існуючих соціальних практик, яка, поряд з функцією стабілізації, може також трансформувати і, в окремих випадках, руйнувати традиційні форми солідарності.

Однак альтернативний погляд, запропонований М. Olson [7], інтерпретує походження держави інакше: не як договір рівних суб'єктів, а як результат трансформації «блукаючого

бандита» в «стаціонарного». «Блукаючий бандит» зацікавлений у максимальному короткостроковому вилученні ресурсів, тоді як «стаціонарний бандит», закріпившись на території, починає обмежувати насильство, оскільки його інтерес зміщується у бік довгострокової експлуатації та зростання податкової бази. Вже на ранньому етапі держава виступає як інститут, що одночасно знижує рівень хаосу і закріплює асиметрію влади.

Таким чином, держава виникає як результат раціоналізації насильства, а не суспільного договору.

Синтез моделі Гоббса та Олсона дозволяє зробити принциповий висновок: Гоббс пояснює необхідність держави (легітимацію), а Олсон – механізм її виникнення (інституціоналізацію насильства).

Для перевірки гіпотези було проаналізовано історичні приклади формування державності різних країн.

В Англії після нормандського завоювання 1066 року формується централізована система влади. Згідно з дослідженнями D. North, J. Wallis, B. Weingast [4], англійська монархія поступово переходить від прямого вилучення ренти до створення інституційних обмежень. «Книга Страшного суду» фіксує ресурси, а Велика хартія вольностей (1215 р.) обмежує свавілля влади. Це демонструє перехід від моделі «стаціонарного бандита» до складнішого інституційного порядку.

Аналіз ранньодержавних практик Київської Русі показує перехід від полюддя (нерегулярного збору данини) до фіксованих форм оподаткування. Дослідження українських істориків, таких як Н. Яковенко [12], підтверджують, що цей перехід супроводжувався зниженням невизначеності та зміцненням влади князя.

Дослідження С. Tilly [8] показують, що навіть недержавні актори, які контролюють територію, відтворюють функції держави: оподаткування, безпеку, адміністрування. Це підтверджує універсальність моделі Олсона.

Ці кейси показують, що незалежно від культурного та тимчасового контексту, логіка інституціоналізації влади слідує схожому патерну: від насильства до управління.

Відповідно до М. Olson [7], ключовим чинником є раціоналізація влади: довгострокові інтереси правителя стимулюють інвестиції у суспільні блага; формуються правові інститути, що обмежують свавілля; виникає потреба у легітимації влади.

Цей процес доповнюється ідеями Арістотеля [10], який класифікував форми правління на «правильні» (монархія, аристократія, демократія) та «зіпсовані» (тиранія, олігархія, охлократія). Еволюція держави може розглядатися як коливання між цими формами.

Авторами було проведено оцінку якості політичної системи України через призму типології Арістотеля (таблиця 1).

Аналіз показує, що в Україні є гібридна модель: домінують елементи демократії (вибори, політична конкуренція); значний вплив олігархічних структур; періодичні прояви охлократичних тенденцій. Це підтверджує гіпотезу, що сучасні держави зберігають сліди всіх стадій своєї еволюції.

Отримані дані дозволяють зробити кілька ключових висновків:

1. Держава виникає як механізм зниження насильства, але не усуває її повністю, а інституціоналізує.
2. Теорія суспільного договору та теорія «стаціонарного бандита» не суперечать, а доповнюють один одного: перша пояснює легітимацію, друга – походження.
3. Історичні та сучасні приклади підтверджують універсальність моделі Олсона.
4. Сучасні держави, включаючи Україну, є складними гібридами різних форм правління.

Таблиця 1

Типологія форм правління та їх прояви в політичній системі України (1991–2021 рр.)

Позитивна форма	Деградована форма	Елементи у сучасній Україні
Монархія (персоналізована влада) – єдиновладдя, орієнтоване на загальне благо, відповідальне лідерство	Тиранія – концентрація влади в одних руках, придушення опозиції, використання держави в приватних інтересах	Сильна президентська вертикаль, періодична персоналізація влади, залежність інститутів від політичного лідера
Аристократія (влада еліт) – влада компетентних і відповідальних еліт, меритократія (влада найкращих), стратегічне управління	Олігархія – домінування вузької групи економічних акторів, зрощення бізнесу і влади, лобізм	Значний вплив фінансово-промислових груп, участь олігархів у політичних процесах, вплив на медіа та партії
Демократія – влада народу, верховенство права, політична конкуренція, захист прав і свобод	Охлократія – домінування емоційних рішень мас, популізм, нестабільність інститутів, тиск «вулиці» на владу	Розвинена електоральна конкуренція, але поширений популізм, ситуативний вплив рухів протесту на політичні рішення

Джерело: Арістотель [10] та власна розробка автора

Нижче наведено емпіричну таблицю 2, яка відображає подвійну природу держави на прикладі України за період 1991–2021 рр. (до повномасштабної війни). Аналіз ґрунтується на зіставленні інституційних ефектів: які проблеми були породжені самим процесом формування держави та які заходи вживалися для їх вирішення.

Таблиця 2

Держава як джерело та механізм вирішування проблем (Україна, 1991–2021 рр.)

Сфера	Дисфункція (джерело)	Причина (механізм)	Відповідь держави	Підсумок
Приватизація	Олігархізація	Непрозора приватизація	Антимонопольна політика, реформи управління	Часткове зниження впливу
Корупція	Системна корупція	Концентрація розподільчих функцій	Антикорупційні органи (НАБУ, НАЗК, ВАКС)	Обмежена ефективність
Судова система	Залежність судів	Політичний вплив	Судова реформа	Низька довіра зберігається
Регулювання	Бюрократія	Централізація контролю	Дерегуляція, цифровізація	Часткове спрощення
Податки	Тіньова економіка	Складна система	Спрощене оподаткування	Часткова легалізація
Політика	Олігархічний вплив	Фінансування елітами	Регулювання партій	Обмежений ефект
Безпека	Зловживання	Монополія без контролю	Реформа поліції	Часткове покращення
Соціальна політика	Неефективність	Централізований розподіл	Субсидії, децентралізація	Зростання адресності
Регіони	Централізація	Радянська спадщина	Децентралізація	Посилення місцевої влади
Медіа	Монополізація	Зв'язок бізнесу та політики	Квоти, підтримка ЗМІ	Часткове зниження впливу

Джерело: власна розробка автора

Емпіричні дані свідчать про наявність стійкої закономірності у функціонуванні державного управління, що проявляється у подвійній ролі держави як джерела і одночасно механізму вирішення проблем, що виникають. У ряді сфер ключові дисфункції зумовлені концентрацією ресурсів та влади, недостатньою ефективністю інститутів контролю та поширенням неформальних практик. Ці фактори формують інституційне середовище, в якому відтворюються управлінські та соціально-економічні спотворення.

У той же час державні структури, будучи частиною проблеми, виступають і як основний інструмент її подолання. В рамках інституційної еволюції робляться спроби корекції виявлених дисбалансів шляхом створення антикорупційних органів, реалізації реформ децентралізації та впровадження цифрових інструментів управління, спрямованих на підвищення прозорості та підзвітності влади. Ці заходи свідчать про здатність системи до адаптації та саморегуляції, проте їх ефективність залишається обмеженою.

Формується ефект «часткового рівноваги», у якому жодна із системних проблем не усувається повністю, лише трансформується. Корупційні практики можуть знижуватися на інституційному рівні, але продовжують існувати у модифікованих формах; олігархічні структури зазнають змін, не втрачаючи при цьому свого впливу; бюрократичний апарат піддається оптимізації, проте не зникає як явище. Таким чином, державне управління демонструє стійку тенденцію до відтворення балансу між реформуванням та збереженням базових структурних характеристик.

На емпіричному рівні підтверджується ключова теза дослідження: держава в Україні виступає водночас джерелом та механізмом вирішення інституційних проблем. Його корисність проявляється не в усуненні протиріч, а їх керованому стримуванні. Це повністю відповідає логіці еволюції від «стаціонарного бандита» до складної інституційної системи: держава знижує витрати анархії, але неминуче виробляє нові форми неефективності, з якими потім сама й бореться.

Ключовий результат дослідження полягає у виявленні парадоксу: держава стає корисною, оскільки бореться з проблемами, що виникають через саму можливість організованого насильства та концентрації влади. Іншими словами: без держави – анархія та хаос; з державою – ризик тиранії, олігархії та зловживань.

Отже, розвиток держави – це не лінійний прогрес, а постійний процес балансування між порядком та свободою, де кожне інституційне рішення одночасно знижує одні ризики та породжує інші.

Таким чином, висунута гіпотеза одержує підтвердження: держава еволюціонує від насильницького контролю до інституційного порядку, але при цьому зберігає внутрішні протиріччя, що потребують постійного політичного та суспільного регулювання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило підтвердити висунуту гіпотезу про подвійну природу держави як інституту, що одночасно знижує рівень хаосу та відтворює нові форми інституційних ризиків. Зіставлення теоретичних підходів та емпіричних даних показало, що держава не може бути однозначно визначена ні як виключно інструмент суспільного блага, ні як джерело примусу. Її сутність проявляється у постійному поєднанні цих функцій, що зумовлено самою логікою концентрації влади та ресурсів.

Синтез положень теорій суспільного договору, інституціональної економіки та класичної політичної філософії дозволив встановити, що походження держави пов'язане не лише з раціональним прагненням до безпеки, а й з інституціоналізацією насильства. При цьому подальша еволюція державних форм демонструє перехід від примітивних механізмів вилучення ренти до складніших систем управління, заснованих на правових обмеженнях,

інститутах підзвітності та механізмах легітимації влади. Проте цей перехід не усуває внутрішні протиріччя, лише змінює форми їх прояви.

Аналіз історичних прикладів та сучасного стану державного управління, зокрема на прикладі України, підтвердив наявність стійкого патерну: державні інститути одночасно генерують і намагаються вирішувати дисфункції, що виникають. Результати дослідження свідчать, що реформи, створені задля підвищення ефективності управління, зазвичай, призводять до часткового поліпшення окремих параметрів системи, але не усувають системні обмеження загалом. Це дозволяє говорити про формування стану часткової рівноваги, при якому протиріччя не зникають, а перерозподіляються та трансформуються.

Зіставлення поставленої мети дослідження та отриманих результатів показує, що основних завдань було досягнуто. Обґрунтовано концепцію держави як динамічної системи, що функціонує в режимі постійного балансування між забезпеченням порядку та ризиками зловживання владою; виявлено закономірності інституційної еволюції; продемонстровано обмеженість лінійних моделей прогресу у поясненні розвитку державних інституцій. Разом з тим, дослідження виявило низку аспектів, які потребують подальшого вивчення.

Перспективними напрямками подальших досліджень є детальний аналіз механізмів адаптації державних інститутів в умовах криз, вивчення ролі цифровізації у трансформації управлінських практик, а також поглиблене дослідження взаємодії держави з недержавними формами соціальної координації. Особливу увагу доцільно приділити порівняльним дослідженням різних моделей державного розвитку та їх ефективності у довгостроковій перспективі.

З методологічної точки зору подальший розвиток теми може бути пов'язаний із розширенням міждисциплінарного підходу, що включає інструменти політичної економії, інституційного аналізу, історичної соціології та кількісних методів оцінки якості управління. Використання порівняльного аналізу, кейс-стаді та емпіричного моделювання дозволить більш точно виявляти причинно-наслідкові зв'язки та оцінювати ефективність інституційних реформ.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що розвиток держави є складним і нелінійним процесом, у рамках якого досягнення стійкого балансу між порядком і свободою залишається ключовим, але повною мірою не вирішеним завданням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Acemoglu D., Robinson J. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishing, 2012. 528 p.
2. Fukuyama F. *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 608 p.
3. Hobbes T. *Leviathan* / ed. by N. Malcolm. Oxford: Clarendon Press, 2012. 3 vols. 1800 p.
4. North D., Wallis J., Weingast B. *Violence and Social Orders*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 308 p.
5. Nuță A.-C., Nuță F.-M. Modelling the Influences of Economic, Demographic, and Institutional Factors on Fiscal Pressure Using OLS, PCSE, and FD-GMM Approaches. *Sustainability*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12041681>.
6. OECD. *Government at a Glance 2023*. Paris: OECD Publishing, 2023. 234 p.
7. Olson M. *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York: Basic Books, 2000. 233 p.
8. Tilly C. *Coercion, Capital, and European States*. Oxford: Blackwell, 1990. 269 p.
9. World Bank. *World Development Report 2022: Finance for an Equitable Recovery*. Washington, DC: World Bank, 2022. 281 p.
10. Арістотель. *Політика* / пер. з давньогр. О. Кислюк. Київ: Основи, 2000. 239 с.

11. Держава і ринок в економічному розвитку та у повоєнному відновленні / за ред. В. Небрат. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2024. 416 с.

12. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Критика, 2005. 376 с.

REFERECES

Acemoglu D., Robinson J. (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishing.

Fukuyama F. (2011) *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Hobbes T. (2012) *Leviathan*. Oxford: Clarendon Press.

North D., Wallis J., Weingast B. (2009) *Violence and Social Orders*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nuță A.-C., Nuță F.-M. (2020) Modelling the influences of economic, demographic, and institutional factors on fiscal pressure using OLS, PCSE, and FD-GMM approaches. *Sustainability*, vol. 12(4). Available at: <https://doi.org/10.3390/su12041681> (accessed 2020).

OECD (2023) *Government at a Glance 2023*. Paris: OECD Publishing.

Olson M. (2000) *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York: Basic Books.

Tilly C. (1990) *Coercion, Capital, and European States*. Oxford: Blackwell.

World Bank (2022) *World Development Report 2022: Finance for an Equitable Recovery*. Washington, DC: World Bank.

Aristotel (2000) *Polityka [Politics]*. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)

Nebrat V. (ed.) (2024) *Derzhava i rynek v ekonomichnomu rozvytku ta u povoiennomu vidnovlenni [State and market in economic development and post-war recovery]*. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy. (in Ukrainian)

Yakovenko N. (2005) *Narys istorii Ukrainy z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st. [Essay on the history of Ukraine from ancient times to the end of the XVIII century]*. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian)

THE STATE AS A SYSTEM OF GOVERNANCE: INSTITUTIONAL EVOLUTION, ORIGIN AND PARADOX OF THE DUAL NATURE OF POWER

Vitalii Klochko

Kharkiv University

Kharkiv, Ukraine

The article examines the state as a governance system characterized by a dual nature that simultaneously preserves social order and reproduces institutional dysfunctions. The relevance of the study is determined by the increasing complexity of public administration under conditions of political instability and institutional transformation. The research explains why the state, created to reduce the costs of anarchy and ensure collective security, often becomes a source of contradictions related to power and resource concentration.

The purpose of the study is to provide a theoretical and empirical substantiation of the dual nature of the state through the integration of political philosophy, social contract theory, and institutional economics. The methodology combines comparative analysis, institutional and historical approaches, and political-economic interpretation, allowing the state to be examined both as a normative construct and as a mechanism of organized control.

Klochko, V. (2026). The state as a system of governance: institutional evolution, origin and paradox of the dual nature of power. *Management and Entrepreneurship: Trends of Development*, 2(36), 139-149. <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2026-2/36-11>

The findings demonstrate that classical social contract theories explain the legitimacy of the state, whereas institutional approaches reveal its operational logic as a system regulating authority and redistribution. The study proves that institutional contradictions are not accidental but represent a stable feature of state evolution. Empirical observations, including the case of Ukraine, confirm that reforms reduce certain dysfunctions while generating new administrative and political imbalances.

The originality of the article lies in the development of an integrative analytical framework combining normative and institutional perspectives to explain the transformation of the state into a modern governance system. The practical significance of the research is related to public administration reform and improved accountability mechanisms.

Keywords: state, institutional evolution, governance, public administration, political economy, institutional dysfunctions, reforms.